

Dimensiunea religioasă a omului în jurisprudența C.E.D.O.

Codrin Codrea, Lorena Stănescu

I. *Primum dividam*

În ansamblul preocupărilor juridice ale acestei teme se pot distinge două coordonate centrale care, deși ajung să se identifice, evidențiază două aspecte ale existenței umane: viața în Biserică și viața în drept, preocupări care urmăresc identificarea „cheilor hermeneutice” și care fac posibilă cercetarea nu doar din punct de vedere juridic (prin abordarea nemijlocită a surselor), ci și din perspectiva tradiției religioase. Redăm în cele ce urmează trei texte ce ilustrează poziția dreptului sau a principiilor și normelor juridice în viața internă a Bisericii.

I.1 *Lectura*

Textul prim – Principiul autonomiei cultelor religioase

„Articolul 9 - Libertatea de gândire, de conștiință și de religie

1. Orice persoană are dreptul la libertate de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora.”¹

Textul secund – Despre competența Curții Europene a Drepturilor Omului

Articolul 32 – Competența Curții

“1. Competența Curții acoperă toate problemele privind interpretarea și aplicarea Convenției și a protocoalelor sale, care îi sunt supuse în condițiile prevăzute de art.33, 34, 46 și 47.

2. În caz de contestare a competenței sale, Curtea hotărăște.”

A. Vădit nefondată Articolul 35 § (a) – Condiții de admisibilitate

“3. Curtea declară inadmisibilă orice cerere individuală introdusă în virtutea Articolului 34, atunci când ea consideră că:

¹Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, încheiată la Roma, 4 noiembrie 1950.

(a) ea este incompatibilă cu dispozițiile Convenției sau ale Protocoalelor sale, în mod vădit nefondată, sau abuzivă; ...”

Textul terț – Verbum Domini

„Și L-au întrebat, zicând: „Învățătorule, știm că drept vorbești și înveți și nu cauți la față omului, ci cu adevărat înveți calea lui Dumnezeu.

„Se cuvine să dăm dajdie cezarului, sau nu?”

Iar El, pricepându-le vicleșugul, le-a zis: „De ce Mă ispitiți? Arătați-Mi un dinar! A cui efigie și a cui inscripție le are pe el?”

Iar ei au zis: „Ale cezarului”.

Și El a zis către ei: „Atunci, dați-i cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu pe cele ale lui Dumnezeu!”

Și nu L-au putut prinde în cuvânt în față poporului; și mirându-se de răspunsul Lui, au tăcut.”²

I.2 – summa

„Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora.”

„Competența Curții acoperă toate problemele privind interpretarea și aplicarea Convenției.”

„Atunci, dați-i cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu pe cele ale lui Dumnezeu!”

²Luca (20: 21-26).

II. *Secundum ponam casum*

Tratarea hermeneutică propriu-zisă se realizează prin cazuistica reală sustrasă din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (denumită în continuare „*Curtea*”) și identificarea raportului dintre textele redată în prima secțiune și realitatea conflictuală juridică.

În acest sens, amintim cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun” împotriva României (Cererea nr. 2330/09) dedusă judecării Curții Europene a Drepturilor Omului ce a primit o soluționare diferită din partea Curții, în primă fază, a Secției a III-a a Curții Europene a Drepturilor Omului ce s-a pronunțat prin hotărârea din 31.01.2012 și, în final, a Marii Camere ce a decis prin hotărârea din 9.07.2013.

Sintetizând situația de fapt, în aprilie 2008, un grup alcătuit din membri ai personalului clerical și laic din cadrul Bisericii Ortodoxe Române a depus la judecătoria, în temeiul Legii sindicatelor nr. 54/2003, o cerere pentru dobândirea personalității juridice de către un sindicat constituit din acel grup.

Inițial, la opoziția reprezentantului Arhiepiscopiei ce a susținut că cererea formulată nu respectă procedura specială prevăzută de Statutul Bisericii pentru înființarea unei asociații, cererea a fost respinsă, însă, reiterată și beneficiind de suportul Ministerului Public, cererea sindicatului a fost admisă, prima instanță dispunând în sensul înscrierii sindicatului în registrul special și conferindu-i, astfel, personalitate juridică.

În iulie 2008, tribunalul a admis recursul formulat de Arhiepiscopie împotriva hotărârii primei instanțe și a casat hotărârea și, pe fond, a respins cererea pentru dobândirea personalității juridice.

Ca urmare a acestei situații, sindicatul a formulat o cerere în fața Curții Europene a Drepturilor Omului susținând că a fost încălcat articolul 11 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (denumită în continuare „*C.E.D.O.*”) ce reglementează dreptul la liberă asociere.

În primă fază, secția a III-a, s-a pronunțat în favoarea sindicatului, constând încălcarea articolului 11 din C.E.D.O. motivat de considerarea că domeniul de aplicare a acestui articol se extinde și asupra preoților întrucât, în opinia Curții, aceștia își exercită atribuțiile în cadrul Bisericii Ortodoxe Române în baza unui contract de muncă.

În final, Marea Cameră a decis că tribunalul din România a respins cererea de înscriere a sindicatului reclamant după ce a constatat că cererea acestuia nu întrunea cerințele din Statutul Bisericii deoarece membrii acestuia nu respectaseră procedura specială prevăzută pentru înființarea unei asociații. În concluzie, procedând astfel, tribunalul nu a făcut decât să aplice principiul autonomiei organizațiilor religioase: respingerea, de către acesta, a cererii de înscriere a sindicatului reclamant ca urmare a nerespectării condiției de obținere a aprobării chiriarhului era o consecință directă a dreptului cultului religios respectiv de a se organiza liber și de a funcționa conform prevederilor propriului statut.

Având în vedere diversitatea modelelor constituționale ce reglementează în Europa relațiile dintre state și culte și, în lipsa unui consens la nivel european asupra acestei chestiuni, „Curtea consideră că **marja de apreciere a statului este mai amplă în acest domeniu și include dreptul de a recunoaștea sau nu, în cadrul comunităților religioase, organizații sindicale ce urmăresc scopuri de natură a putea împiedica exercitarea autonomiei cultelor.** În concluzie, având în vedere motivele pe care le-a prezentat, respingerea de către tribunal a cererii de înscriere a sindicatului reclamant **nu a depășit marja de apreciere de care beneficiază autoritățile naționale în materie și, prin urmare, nu este disproporționată**”³ și decide că nu a fost încălcat articolul 11 din Convenție.

Interesul nostru asupra acestei cauze provine din impactul pe care hotărârea Marii Camere, în special, motivarea acesteia, îl va avea asupra limitelor aplicării principiului autonomiei cultelor și, în particular, a extinderii jurisdicției instanțelor naționale asupra aspectelor de organizare internă a comunității religioase în cazul unui real conflict între un drept sau libertate aflată sub protecția C.E.D.O. și libertatea cultelor.

Preocupările noastre au legătură cu aplicabilitatea dispozițiilor C.E.D.O. asupra situației de fapt dedusă judecății și cu privire la competența *rationae materiae* și *rationae personae* a Curții de a hotărî în materie de coordonare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române sau o oricărei alte comunități religioase, îndoielile noastre născându-se din considerentul că, în cazul de față, faptele în litigiu sunt de natură religioasă, astfel că presupusa ingerința nu poate face obiectul unui control de proporționalitate din partea Curții care ar pune în balanță interesele organizațiilor religioase cu cele pe care persoanele particulare le-ar putea invoca în temeiul articolelor 8–12 din Convenție.

³Cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun” împotriva României.

III. *Tertium historia regulae explorabo*

În perioada cuprinsă între anii 1959 – 1998, jurisprudența C.E.D.O. născută din interpretarea articolului 9 din Convenție este restrânsă⁴, și, în particular, în cazurile ce privesc relația dintre stat și comunitățile religioase, rolul Curții se rezumă la supravegherea respectării de către autoritățile naționale ale statelor membre a drepturilor garantate de Convenție și Protocoloalele sale adiționale, însă, începând cu secolul al XXI-lea, dinamica accentuată a jurisprudenței și creativitatea Curții indică însușirea de către aceasta a unei noi funcții exersată prin extinderea domeniului de aplicare al dreptului consacrat prin Convenție.

Avându-și originea în postulatul general al unei „societăți democratice”, libertatea de gândire, de conștiință și de religie, consacrată în cuprinsul articolului 9 al Convenției, în dimensiunea sa religioasă, figurează printre elementele cele mai importante ale identității credincioșilor și ale concepțiilor lor despre viață, dar este în egală măsură un aspect important pentru atei, agnostici, sceptici sau indiferenți. Prin această din urmă enumerare, Curtea recunoaște plenipotența pluralismului indisociabil unei societăți democratice – o cucerire scumpă în decursul secolelor – și indică domeniul de aplicabilitate al acestei libertăți ce implică, *inter alia*, libertatea de a adera sau nu la o religie, precum și libertatea de a practica sau nu o religie (cauza Kokkinakis împotriva Greciei – cererea nr. 14307/88⁵, cauza Buscarini și alții împotriva San Marino [Marea Cameră] - cererea nr. 24645/94).

Astfel cum menționam mai sus, până nu demult, la examinarea unei cauze ce atingea sfera de aplicabilitate a articolului 9 sau privea interferența dintre libertatea religioasă și un alt drept protejat de C.E.D.O., motivarea Curții se distingea prin reiterarea constantă a importanței principiului autonomiei religioase și a atitudinii de neutralitate a statului motivată de asigurarea pluralismului religios urmată de evaluarea situației în careo eventuală ingerință reprezintă obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege ce, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora.

Articolul 9 din Convenție poate fi cu greu conceput ca fiind susceptibil de a diminua rolul credinței sau al Bisericii cu care o anumită comunitate a unei țări a fost asociată istoric și

⁴Survey. Forty years of activity. 1959 – 1998, disponibil în format electronic la adresa: <<http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_reports_1959_1998_BIL.pdf>>, p. 17.

⁵COURT (CHAMBER) - CASE OF KOKKINAKIS v. GREECE - (Application no. 14307/88) – Decizie din 25 Mai 1993: „As enshrined in Article 9 (art. 9), freedom of thought, conscience and religion is one of the foundations of a "democratic society" within the meaning of the Convention. It is, in its religious dimension, one of the most vital elements that go to make up the identity of believers and their conception of life, but it is also a precious asset for atheists, agnostics, sceptics and the unconcerned. The pluralism indissociable from a democratic society, which has been dearly won over the centuries, depends on it. ...While religious freedom is primarily a matter of individual conscience, it also implies, *inter alia*, freedom to "manifest [one's] religion". Bearing witness in words and deeds is bound up with the existence of religious convictions”.

cultural⁶ ceea ce nu înseamnă că relațiile dintre un stat membru și comunitățile religioase se află complet în afara controlului Curții. Însă, în virtutea rolului activ, Curtea își asumă discutarea unor probleme de fond profund religios precum natura funcției preoților⁷ și calificarea relației dintre clerici și Biserică drept un contract de muncă, deși recunoaște că „*nu este de competența Curții să soluționeze controversa care îi opune pe membrii sindicatului ierarhiei în ceea ce privește subiectul naturii exacte a funcțiilor exercitate*”⁸.

Din perspectiva dimensiunii colective, libertatea religioasă presupune în special autonomia cultelor definită în cauza Sindicatul „Pastorul cel Bun”: „*în special, dreptul oricărei comunități religioase de a-și defini în mod liber propria structură internă, misiunea membrilor clerului său și propriul statut în cadrul comunității. Orice restrângere a autonomiei cultelor trebuie justificată prin necesitatea punerii în aplicare a valorilor apărute de Convenție. Biserica Ortodoxă Română, ca și celelalte culte, se bucură de o foarte amplă autonomie, apărută de Convenție*”.

Curtea amintește constant că, în mod tradițional și universal, comunitățile religioase există sub forma unor structuri organizate. Când în discuție se află organizarea unei comunități religioase, articolul 9 din Convenție se interpretează în lumina articolului 11, ce apără viața asociativă împotriva oricărei ingerințe nejustificate din partea statului. Din această perspectivă, dreptul credincioșilor la libertate religioasă presupune posibilitatea funcționării pașnice a comunității, fără ingerință arbitrară din partea statului. Autonomia comunităților religioase este indispensabilă pluralismului dintr-o societate democratică și se află în chiar centrul protecției pe care le-o conferă articolul 9 din Convenție. Aceasta prezintă un interes direct nu numai pentru organizarea comunităților ca atare, ci și pentru exercitarea efectivă, de către toți membrii lor activi, a dreptului la libertate religioasă. Dacă organizarea vieții comunității nu ar fi protejată prin articolul 9 din Convenție, toate celelalte aspecte ale libertății religioase a persoanei ar deveni mai fragile [cauza Hassan și Tchaouch împotriva Bulgariei (Marea Cameră) – cererea nr. 30985/96, cauza Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei - cererea nr. 45701/99, cauza Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare (Mitropolitul Innocent) și alții împotriva Bulgariei - cererile nr. 412/03 și 35677/04].

Cu privire la sfera de acțiune a Statului față de membrii unei comunități religioase, la admiterea sau excluderea lor din respectiva colectivitate, invocând principiul autonomiei, Curtea a hotărât că îi este interzis Statului să oblige o comunitate religioasă să admită în rândurile sale membri noi ori să-i excludă pe alții. De asemenea, articolul 9 din Convenție nu garantează niciun drept la disidență în cadrul unui organism religios; în cazul unui dezacord în materie de doctrină sau de organizare între o comunitate religioasă și unul dintre membrii săi, libertatea religioasă a

⁶ Cauza 97 membri ai Congregației Martorilor lui Iehova din Gldani și alți 4 împotriva Georgiei – cererea nr. 71156/01.

⁷ „Singura întrebare care se pune, într-adevăr, în acest caz este aceea dacă funcțiile în discuție, în pofida eventualului lor caracter specific, constituie o relație de muncă ce atrage după sine aplicabilitatea dreptului de a constitui un sindicat în sensul art. 11.” - Cauza Sindicatul „Pastorul cel Bun”.

⁸ Cauza Sindicatul „Pastorul cel Bun”.

persoanei se exercită prin posibilitatea de a părăsi liber comunitatea (cauza Miroļubovs și alții împotriva Letoniei - cererea nr. 798/05).

Sub aspectul de interes al relației dintre Stat și comunitatea religioasă, cuprinzând nu numai înțelesul colectiv, dar și cel individual al dreptului protejat de articolul 9, respectiv dreptul oricărei persoane la libertate de gândire, de conștiință și de religie, Curtea confirmă rolul de mediator al Statului argumentând că într-o societate democratică în care coexistă mai multe religii în rândul unei populații, poate să apară necesitatea de a restrânge această libertate pentru a concilia interesele diverselor grupuri și pentru a asigura respectul convingerilor fiecărei persoane (cauza Kokkinakis împotriva Greciei – cererea nr. 14307/88).

În contextul menținerii armoniei între interesele naționale și cele ale cultelor religioase, mai exact, menținerea pluralismului și a bunei funcționări a democrației ce oferă posibilitatea de a rezolva prin dialog, fără a recurge la violență, problemele cu care se confruntă un stat, chiar și atunci când aceste probleme sunt incomode (Hotărârea din 30 ianuarie 1998 în cauza Partidul Comunist Unificat al Turciei și alții împotriva Turciei), statul trebuie să fie neutru și imparțial în exercitarea dreptului său de reglementare a acestui domeniu și în relațiile sale cu diversele religii, culte și credințe (cauza Hassan și Tchaouch împotriva Bulgariei – cererea nr. 30985/96). În acest sens, Curtea dezvoltă aspectul întinderii puterii Statului în domeniul stabilirii unei relații între comunitățile religioase și Stat, conferindu-i acestuia din urmă o amplă marjă de apreciere⁹.

În jurisprudența inițială a Curții, expresia „*amplă marjă de apreciere*” a fost înțeleasă ca posibilitatea Statelor „*de a decide cu privire la necesitatea existenței și întinderii unei ingerințe, dar aceasta este efectuată împreună cu controlul european, care se extinde atât asupra legii, cât și asupra deciziilor care aplică legea respectivă*”¹⁰. Din această perspectivă, **Curții este de a determina dacă măsurile luate la nivel național sunt, în principiu, justificate și proporționale.**

Înscriindu-se în același curent inovator al jurisprudenței recente a Curții, măsură de extinderea sferei de interpretare a expresiei „*amplă marjă de apreciere*” a Statului poate fi observată prin **prisma rolului decidentului național** căruia Curtea i-a recunoscut importanța „*atunci când sunt în joc probleme legate de raporturile dintre stat și religii, față de care, într-o societate democratică, pot exista în mod rezonabil divergențe profunde*”¹¹.

În cele din urmă, noua înfățișare a principiului autonomiei cultelor religioase poate fi sesizată în considerentul următor al Curții: „*marja de apreciere a statului este mai amplă în acest domeniu și include dreptul de a recunoaște sau nu, în cadrul comunităților religioase, organizații sindicale ce urmăresc scopuri de natură a putea împiedica exercitarea autonomiei cultelor*”.¹²

⁹Cauza Cha'are Shalom VE Tsedek împotriva Franței - cererea nr. 27417/95.

¹⁰Cauza Mitropolia Basarabiei și alții contra Moldovei – cererea nr. 45701/99.

¹¹Cauza Leyla Şahin împotriva Turciei (Marea Cameră) - cererea nr. 44774/98.

¹²Cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun”.

Mai mult, Curtea atribuie instanțelor naționale atribuțiile de control și asigurare că **în cadrul organizațiilor religioase**, atât libertatea de asociere, cât și autonomia cultelor se pot exercita cu respectarea dreptului în vigoare, inclusiv a Convenției.

Mai departe, în virtutea noii competențe de a efectua „o examinare aprofundată a circumstanțelor cauzei și o punere în balanță detaliată a intereselor divergente aflate în joc”, instanțele naționale au sarcina de a verifica, în lumina circumstanțelor specifice cauzei, dacă **riscul** indicat de organizația religioasă ca fiind amenințător pentru autonomia de organizare „*este real și grav, că respectiva ingerință în exercitarea libertății de asociere nu depășește ce este necesar pentru îndepărtarea lui și că nu servește unui scop străin de exercitarea autonomiei organizației religioase*”¹³.

¹³Cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun”.

IV. *Quartum comparabo*

Cu privire la conflictul dintre dreptul intern și dreptul ecleziastic supus soluționării în cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun”, terții intervenienți au susținut că autonomia organizațiilor religioase trebuie să prevaleze, iar aceste organizații trebuie să beneficieze de dreptul de a-și reglementa relațiile cu personalul pe baza statutelor proprii, chiar dacă acestea aduc restrângeri sau limitări la exercitarea anumitor drepturi (Guvernul grec, Guvernul polonez, Guvernul moldovean, Patriarhia Moscovei).

Mai mult, arătând că activitatea preoților este în esență religioasă și nu s-ar putea reduce în mod abstract și artificial la o relație de muncă subordonată normelor civile (Patriarhia Moscovei), în opinia Guvernului polonez, le revine în primul rând organizațiilor religioase competența de a decide ele însele care sunt activitățile ce țin de practica religioasă ori au influență asupra organizației lor interne sau asupra misiunii lor. În caz contrar, același Guvern atrage atenția că încredințarea acestui rol instanțelor interne ar fi o sursă de conflicte și ar face din instanța internă arbitrul problemelor religioase, în pofida autonomiei cultelor și a obligației de neutralitate din partea statului. Aceeași poziție este luată și de Organizația neguvernamentală European Centre for Law and Justice (ECLJ) ce consideră că în cazul în care, precum în speță, faptele în litigiu sunt de natură religioasă, ingerința nu poate face obiectul unui control de proporționalitate care ar pune în balanță interesele organizațiilor religioase cu cele pe care persoanele particulare le-ar putea invoca în temeiul art. 8–12 din Convenție deoarece în acest caz este vorba de drepturi pe care respectivele persoane particulare au decis în mod liber să nu le exercite.

Potrivit Patriarhiei Moscovei, este imposibilă în practică extinderea domeniului de aplicare a legislației civile asupra organizațiilor religioase; un astfel de demers ar crea pentru aceste organizații, inclusiv pentru Biserica Ortodoxă Rusă, probleme fără rezolvare.

Organizațiile neguvernamentale Becket Fund și International Center for Law and Religion Studies fac trimitere la jurisprudența Curții Supreme a Statelor Unite ale Americii privind autonomia cultelor. În cauza National Labor Relations Board v. Catholic Bishop of Chicago, 440 U.S. 490 (1979), instanța supremă a hotărât că autoritățile interne nu puteau să treacă peste voința episcopului și să recunoască un sindicat al profesorilor din școlile catolice, considerând că această recunoaștere ar aduce atingere funcționării autonomiei cultelor. În cauza Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission, nr. 10-553 (2012), instanța supremă a aplicat doctrina „*excepției clericale*” („*ministerial exception*”) și s-a pronunțat în sensul în care dispozițiile dreptului muncii nu erau aplicabile nici personalului clerical, nici personalului neclerical din cadrul organizațiilor religioase.

În sens contrar poziției Curții Supreme a Statelor Unite și celei a Curții Europene în materia apărării autonomiei cultelor în relațiile acestora cu propriul personal clerical, Marea Cameră a calificat raportul dintre preoți și Biserică drept unul guvernat de dreptul muncii și a

evaluat măsura tribunalului de respingere a cererii de înregistrare a sindicatului ca o ingerință ce urmărea un scop legitim din perspectiva articolului 11 paragraful 2 din C.E.D.O., și anume protecția drepturilor altora, în speță drepturile Bisericii Ortodoxe Române.

În concluzie, deși Marea Cameră nu aderă la poziția Secției a III-a privind încălcarea articolului 11, urmează același raționament, astfel că, în acest context, e util de amintit teza Organizațiilor neguvernamentale Becket Fund și International Center for Law and Religion Studies: *„statul ar risca dacă hotărârea camerei (Secția a III-a) ar fi confirmată, să fie obligat să arbitreze conflicte între organizațiile religioase și membrii acestora”*.

V. *Quintum colligam*

Littera (analiza literală)

Sub aspectul interpretării gramaticale, observăm din prevederile Articolului 9 din Convenție că **dreptul de religie**, imposibil de definit, cuprinde în conținutul său „*libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor*”, libertate circumstanțiată exclusiv de acele „*măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora*”.

Sententia (contextualizarea pluridisciplinară)

1. Libertatea religioasă din perspectiva tradiției creștine

Având ca teme redescoperirea semnificației Bisericii și a libertății religioase prin prisma tradiției scripturistice și patristice, ne propunem identificarea celui de-al doilea aspect al temei abordate, astfel cum am menționat în secțiune I: viața în Biserică, ce nu este nici supra-cosmică, nici futurologistă, nici eshatologică, ci pur endocosmică pentru că interesul creștinismului este pentru omul din lumea de aici și din prezent.

Clarificând că valoarea tradiției bisericești creștine trebuie înțeleasă „*nu doar ca inventarierea unei sume de cutume locale, ci mai ales ca depozitarul unei experiențe care descrie relația omului cu Dumnezeu, instituită la creația lumii, continuând cu căderea protopărinților, cu istoria neamului ales și cu instituirea Bisericii, o dată cu Întruparea lui Dumnezeu Cuvântul*”¹⁴, folosim suportul acestei tradiții transmise din generație în generație având ca purtători oameni considerați că „*au ajuns la luminare și la îndumnezeire și care au devenit vindecători pentru ceilalți. Așadar nu este un simplu transfer de cunoștințe din cărți, ci transfer și succesiune în experiență, în experiența luminării și în experiența îndumnezeirii*”¹⁵.

a) Despre Biserică

Confuzia generată de semnificația și înțelesurile Bisericii, de unde și constatarea că „*Biserica nu mai este – ca în primele veacuri – marșul triumfal al Vieții printre cimitirele lumii. Toate definițiile teologice recente voresc despre natura Bisericii ca despre ceva suprinzător de static și de egocentric*”¹⁶, favorizează dese conflicte jurisdicționale, aparente sau nu, între forul Bisericii și instanțele naționale.

Astfel, pentru înțelegerea și delimitarea autorității statului în organizarea Bisericii și în viața membrilor ei, de o deosebită importanță este cunoașterea manifestărilor interne ale vieții

¹⁴Ioannis Romanides, *Teologie Patristică*, Ed. Metafrază, București, 2011, p. 15.

¹⁵*Ibidem*, p. 64.

¹⁶Paul Evdokimov, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, Ed. Sophia, 2013, p. 174.

Bisericii, dezvoltarea doctrinei, a învățării ei, a cultului și spiritualității ce-i sunt specifice și scot mai bine în relief plinătatea aceluia *Mysterium Ecclesiae* spre care tind, de fapt, toate disciplinele ce se ocupă cu una sau mai multe din problemele proprii Bisericii.

Aspectul conflictual este generat, în prima fază, de ingorarea tezei apostolice de prezentare a Bisericii ca Trup al lui Hristos, ale cărui mădulare botezate în numele Sfintei Treimi se străduiesc să împlinescă toate poruncile așezământului Capului ei, lăsat nouă prin Sfinții Apostoli și urmașii lor, după textul: „*Căci precum într-un singur trup avem multe mădulare, și mădularele nu au toate aceeași lucrare, așa și noi, cei mulți, un trup suntem în Hristos și fiecare suntem mădulare unii altora*” (Români 12: 4-5). Iar Capul acestui trup este însuși Mântuitorul, Iisus Hristos, precum scrie: „*El este capul trupului, adică al Bisericii*” (Coloseni 1:18).

Însă pentru apostol, Biserica este nu numai „*un singur trup*”, ci și „*un singur Duh*”¹⁷. Prin aceasta înțelegem nu o conformitate de idei sau o unitate a convingerilor religioase, ci un singur Duh al lui Dumnezeu ce pătrunde întregul trup al Bisericii, precum mărturisesc Sfinții Părinți ai Bisericii.

„*Ce este unimea Duhului?*” întreabă Sfântul Ioan Gură de Aur, și răspunde: „*Asa cum duhul, în trup, este acela ce ține toate și împărtășește oarece unime osebirii ce vine de la feluritele mădulare ale trupului, tot așa și aci. Dar Duhul este dat și spre a uni pre oamenii osebii între dânșii după naștere și după felul de a gândi*”¹⁸. „*Cu aceste cuvinte ('un singur duh') el (apostolul) dorește a-i aduce la bună înțelegere între dânșii, ca și cum ar zice: 'Fiindcă un singur Duh ați primit, și dintru același Izvor ați băut, nu trebuie să se afle între voi dezbinare'*”¹⁹.

Astfel, potrivit învățării apostolului, „*întreaga viață a Bisericii este manifestarea Duhului Sfânt al lui Dumnezeu; fiecăre arătare a dragostei, fiecăre virtute este lucrarea unui dar al Duhului. Totul este săvârșit de unul și același Duh*”²⁰.

Mai amintim cu scopul de a sublinia caracterul supranatural al creștinismului că fiecare mădular al Bisericii că este biserica lui Dumnezeu, pentru că: „*Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul Său*” (Facere 1: 27), iar despre mădularele Bisericii: „*Voi sunteți Biserica lui Dumnezeu*” (I Corinteni 3:16), ce conduce la concluzia că scopul Bisericii în lume este de a păstra peste veacuri învățatură adevărată dată ei de Mântuitorul, de aceea: „*Biserica ... este stâlp și temelie adevărului*” (I Timotei 3: 15).

Paradoxal însă, se constată că acest „*organism care trăiește din prezența reală a lui Hristos (...) nu mai există în raport cu lumea (...)*”²¹ întrucât „*după două milenii de creștinism istoric, cea mai teribilă critică pe care lumea o poate face Bisericii este aceea de a fi devenit o*

¹⁷Corinteni 1: 12, 11 și 13; Efeseni 4 : 3-4 și 7;

¹⁸Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Efeseni*, Tipografia Dacia, Iasi, 1902, p. 45.

¹⁹*Ibidem*.

²⁰Sfântul Arhiepiscop Ilarion (Troitki) Noul Mărturisitor, *Creștinismul sau Biserica?*, Ed. Cartea Ortodoxă –Ed. Egumenița, 2005, p.11.

²¹Paul Evdokimov, *op. cit.*, p. 174.

*oglină fidelă în care lumea apare ca propria ei erezie creștină, carne din carnea Bisericii. Creștinismul, urmat de lumea întreagă, s-a instalat în ruptura dintre divinitate și umanitate.*²²

b) Despre cele două orânduiri

Având în vedere componența Bisericii din Roma, în Epistola către Romani, sfântul apostol Pavel construiește o prezentare a adevărilor creștinismului cu scopul înlăturării conflictelor dintre creștini (inclusiv evrei) și autoritățile romane, precum și a clarificării poziției și raporturilor dintre Stat și Biserică, precum și a modului în care creștinii ar trebui să se raporteze la fiecare dintre aceste comunități.

„13 Supunerea față de stăpâniri. Iubirea frățească. Apropierea Zilei lui Hristos.

1 *Tot sufletul sa se supună înaltelor stăpâniri; că nu este stăpânire decât de la Dumnezeu; iar cele ce sunt, de la Dumnezeu sunt rânduite.*

2 *Ca atare, cel ce se împotrivesc stăpânirii, rânduielii lui Dumnezeu i se împotrivesc. Iar cei ce se împotrivesc își vor atrage osânda.*

3 *Că dregătorii nu pentru fapta bună sunt frica, ci pentru cea rea. Vrei dar să nu-ți fie frică de stăpânire?: Fă binele și vei avea laudă de la ea; (...)*

5 *Pentru aceasta e nevoie să vă supuneți, nu numai din pricina mâniei, ci și în virtutea conștiinței.*

6 *Că de aceea și plătiți dări; căci dregătorii sunt slujitori ai lui Dumnezeu, ca'ntru aceasta să stăruiască.*

7 *Dați-le tuturor cele datorate: celui cu darea, darea; celui cu vama, vama; celui cu teama, teama; celui cu cinstea, cinstea.*

8 *Nimănui cu nimic să nu-i fiți datori, decât cu iubirea unuia față de altul; fiindcă cel ce-l iubește pe altul a plinit legea.*

9 *Pentru că porunca: sa nu savârșești adulter; să nu ucizi; să nu furi; să nu mărturisești strâmb; să nu poftești și oricare alta se cuprind în acest cuvânt, adică: să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși.*

10 *Iubirea nu-i face rău aproapelui; așadar, iubirea e plinirea legii.*²³

Prin urmare, „pentru că Dumnezeu nu este al neorânduiei, ci al păcii” (I Corinteni 14: 33), orânduirea de stat trebuie recunoscută de către comunitatea creștină deoarece autoritățile garantează ordinea în societate, ordine care este de la Dumnezeu. În același sens predică și Hristos: „dați deci Cezarului (Statului) cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu ” (Matei 22: 21).

Redarea textului scripturistic de mai sus am realizat-o pentru evitarea denaturării adevărului înscris în aceste rânduri ce s-ar putea produce printr-o exegeză „neinspirată”, dar și pentru că această modalitate oferă posibilitatea nemijlocită a cititorului de urmări prescripțiile

²²*Ibidem.*

²³Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel (13: 1-10).

apostolice privind statornicirea vieții în Biserică și a vieții bisericești în comunitatea civilă, concluzia fiind: „Deci, prin credință desfințăm noi Legea? Nicidecum. Dimpotrivă, noi întărim Legea” (Romani 3:31).

2. Evoluția istorică a libertății religioase

Amintind de dificultățile în culegerea de informații și de greutatea întâmpinată în abordarea și delimitarea jurisdicției civile de cele ecliziastice, punctăm în continuare evenimentele recunoscute pentru influența avută asupra (dez)echilibrării balanței având ca talere autoritatea Statului și puterea jurisdicțională a Bisericii creștine (incluzând și elemente de sectologie). Precizăm că sensul expresiei „puterea jurisdicțională a Bisericii” privește „deținerea și facultatea de a exercita acea parte a puterii bisericești, care se numește conducătoare și pastorală și care se referă, în primul rând, la conducerea socială a Bisericii, prin acte legislative, de judecată sau de justiție, și prin acte de administrație comună”²⁴.

Acordând o oarecare libertate organizării comunităților religioase, Statul menține neîntrerupt un control asupra Bisericii, iar aceasta din urmă, deși-și dorește să-și păstreze autonomia, nu se poate lipsi de protecția etatică. Pe fondul acestui gen de conflict ce „poate căpăta după caz, o formă juridică sau una politică, dar în fond avem întotdeauna de a face cu un conflict de conștiință, pentru că ceea ce se află în joc este personalitatea umană”²⁵, putem remarca, încă de la început, cu titlu anticipativ, că intervenția autorității publice este justificată fie prin protecția ordinii publice, fie prin garanția drepturilor comunităților religioase.

Jurisdicția Bisericii primare în dreptul roman

Întemeierea Bisericii creștine s-a realizat prin abolirea legilor Vechiului Testament, ce reprezenta o codificare a dreptului mozaic cu dezvoltările sale ulterioare, și propovăduirea Noului Testament întemeiat pe porunca iubirii aproapelui, fără referințe cu caracter normativ. De altfel, pentru îndeplinirea rolului său mântuitor Bisericii nu i-au fost necesare instrumente juridice dedicate organizării comunității și implementării Noii Legi, „căci socotim ca prin credință se va îndreptăți omul, fără faptele legii.” (Romani 3: 28).

În acest sens, având în vedere că în primele secole creștinismul s-a răspândit în mod preponderent în Imperiul Roman, un Stat esențialmente păgân, Biserica primară s-a situat în afara dreptului („Pentru ca din faptele legii nimeni nu se va îndreptati în fata Lui, de vreme ce prin lege vine cunostinta pacatului. Acum însă dreptatea lui Dumnezeu s-a aratat în afara legii” – Romani 3: 20,21) și în opoziție normele juridice în vigoare întrucât, pe de o parte, prin *Leges Duodecim Tabularum* se interziceau cultele străine și se pedepsea magia, astfel că, pentru a putea fi tolerate cultele străine trebuiau să fie îngăduite prin lege, iar pe de altă parte, prin *Lex Julia de*

²⁴Octavian Pop, *Jurisdicția în dreptul bisericesc (parohială, episcopală, mitropolitană)*, Ed. Mirton, Timișoara, 2004, p. 2.

²⁵Luigi Sturzo, *L'Eglise et l'Etat*, Ed. Internationales, Paris, 1937, p.22.

maiestate erau sancționate manifestările împotriva poporului roman, iar noua religie era considerată, din rațiuni religioase, police și social-morale, anarhism social.

Contextul juridic prezentat este sugestiv pentru a constata că în cadrul raportului dintre Biserică și puterea politică în Imperiul roman, aceasta din urmă ocupă o poziție dominantă ce o exercită prin persecuțiile împotriva creștinilor începând cu primul împărat persecutor Nero (54-68) și până la Dioclețian (284/285 - 305), inclusiv. În acest sens, amintim lozinca împăratului Dioclețian: „*Nomen Christianorum Deleto*” („Numele creștinilor să fie nimicit”) la care Biserica martirilor a răspuns cu credința Învierii: „*Deus major et non imperator*”²⁶ („Dumnezeu este cel mai mare, nu împăratul”).

Pentru Biserica primară, Statul reprezintă un instrument secular considerat ca fiind necesar vieții sociale, legitimitatea statului întemeindu-se pe conformarea cu voia lui Dumnezeu: „*Tot sufletul să se supună înaltelor stapâniri; că nu este stapânire decât de la Dumnezeu; iar cele ce sunt, de la Dumnezeu sunt rânduite*” (Romani 13:1). Prin urmare, în măsura în care exigențele Statului rămân circumscrise asigurării ordinii, unirii și păcii, creștinul are datoria de a fi loial și supus puterii politice precum reiese și din afirmația lui Hristos: „*dați Cezarului ce este a Cezarului și lui Dumnezeu ce este a lui Dumnezeu*” (Matei 22:21) sau îndemnul Sfântului Petru: „*dați tuturor cinste, iubiți frăția, temeți-vă de Dumnezeu, cinstiți pe împărat*” (I Petru 2:17), fără a însemna, însă, nerecunoaștere din partea creștinilor a societății civile sau a puterii publice. Însă fidelitatea politică a creștinilor nu implică închinarea și aducerea de jertfe zeilor protectori romani ori acceptarea cultului geniului imperial ce derogă de la învățătura lui Hristos, astfel că, în locul conformării cu legea unui Stat „provizoriu”, alegeau moartea trupului și trecerea din această viață trecătoare în cea veșnică „*Căci pentru noi, cetatea noastră e de la-nceput în ceruri*” (Filipeni 3:20).

Până la Constantin cel Mare, Biserica nu este recunoscută din punct de vedere juridic, însă, viziunea avută de împărat înainte de lupta și victoria de la Pons Milvius creează premisele acordării libertății creștinismului prin Edictul de la Milan din 313 și numirii ca *religio licito*. Mai mult, împăratul Constantin nu numai că favorizează noua religie a imperiului, dar în calitate de suveran al Statului își asumă și responsabilitatea pentru mântuirea poporului său participând la organizarea internă a Bisericii prin convocarea de sinoade și ratificarea hotărârilor acestora.

Începând cu secolul al IV-lea, Biserica creștină devine Biserica de stat, împăratul Teodosiu cel Mare (379-395), considerat ca adevăratul fondator al Bisericii de stat bizantine, prin Edictul din 380 „*De fide catholica*”, o adevărată mărturisire de credință a împăraților, impune tuturor supușilor imperiului ca obligatorie profesiunea de credință de la Niceea.

Important de amintit este figura împăratului Justinian (527 - 565), ce a visat să reconstruiască Imperiul Roman (creștin) prin unirea celor două imperii, de apus și de răsărit, ceea ce în mare parte a și realizat având un rol esențial în organizarea Bisericii exercitat prin

²⁶Adrian Gabor, *Biserică și Stat în primele patru secole. Curs anul I Master Semestrul I*, București, 2010-2011, p. 3.

realizarea de tratate religioase, conducerea sinoadelor și culminând cu întemeierea episcopiei Justiniana Prima.

În această perioadă de consolidare a poziției creștinismului în imperiu, Biserica începe procesul de organizare instituțională urmărind modelul Statului, preluând, în acest sens, primele norme din dreptul roman sau laic, precum terminologia juridică corespunzătoare. Abia mai târziu, în perioada Evului Mediu, Biserica și-a elaborat normele juridice proprii, creându-și și o terminologie specifică.

Spre exemplu, până în secolul al V-lea Biserica creștină nu a atribuit titlul de „patriarh”, titlu de origine biblică, episcopilor centrelor mai importante, însă, această nouă terminologie se afirmă în vocabularul ecleziastic și va fi doctată pentru cele cinci scaune apostolice, iar din secolul al VI-lea și Constantinopolul va purta titlul de patriarhie, iar titularul lui pe cel de patriarh ecumenic.

Spre mijlocul secolului al V-lea, în preajma unei batalii cu alemanii de pe Rin în 497, regele Clovis făgăduiește Dumnezeuului soției sale, Clotida, ca va deveni creștin dacă va fi ajutat de acesta să învingă, ceea ce se întâmplă, motiv pentru care, împreună cu alți 3.000 de franci ce-l însoțesc acceptă botezul înfăptuit de episcopul Remigiu la Reims, punând bazele unității popoarelor germanice într-o unică credință.

Jurisdicția Bisericii în dreptul feudal

În perioada medievală, începând cu anii 600 – 800 și până la începutul secolului al XVI-lea se convertesc la creștinism popoarele germane, slave și altele, puterea papală crește, iar așa – zisa Biserică Universală numită de altfel și „*Societas fidelium*” este despărțită prin Schisma cea Mare (1054).

În Evul Mediu, Biserica depășește limitele instituționale specifice și devine o realitate vie și concretă nu numai pentru membrii săi, dar pentru întreg Statul, unitatea caracteristică conceptului „*Ecclesia Universalis*” având ca imediat efect dispariția diviziunii drept public – drept privat. Universalitatea Bisericii cuprinde atât sfera naturală, cât și pe cea supranaturală, cerească, astfel încât, distincția ontologică dintre jurisdicția Statului (dreptul civil natural) și cea a Bisericii (dreptul bisericesc supranatural) este greu de conceput, doar eventual o diferențiere funcțională propusă de papa Gelaziu, care susține ca împăratul nu trebuie să intervină în problemele Bisericii, la fel ca și preoții în cele politice. Unitatea medievală compusă din „*Sacerdotium*” și „*Regnum*” tinde la realizarea aceluiași scop suprem constând în mântuirea sufletelor.

În vederea expunerii colaborării dintre cele două puteri, ecleziastică și statală, pot fi punctate următoarele evenimente istorice care au creat premisele configurării raportului modern dintre autoritatea Bisericii și puterea seculară.

Un prim eveniment de notat privește încoronarea lui Carol cel Mare (768—814) ce marchează separarea totală de Bizanț și nasterea Sfântului Imperiu Roman guvernat de către papă și împărat ce cuprinde ca elemente esențiale: autoritatea imperială romană, credința creștină și originea germanică. Relația complicată papă-împărat determină cursul istoriei atât civile, cât și bisericești până în anul 1806, când Napoleon îl forțează pe Francisc al II-lea să renunțe la coroană, rămânând cu simplul titlu de împărat al Austriei.

„Închinarea” papei în fața lui Carol care devine în locul basileului suveranul Romei și al Patrimoniului sfântului Petru are efecte imediate și îndelungate asupra tradițiilor liturgice romane și dreptului ecleziastic (apariția bisericilor proprii).

În sfera legislativă, hotărârile sinodale adoptate de către episcopi și nobili dobândeau caracter de lege doar atunci când erau promulgate de către suveran.

În domeniul administrativ, regele și apoi împăratul Carol cel Mare devine adevăratul conducător al Bisericii occidentale, iar prin reforma legiferată în Capitularia urmărește anumite aspecte precum: administrarea bunurilor bisericești, îndrumarea pastorală a creștinilor (fiecare credincios avea obligația să cunoască Tatal nostru, Crezul și să respecte Decalogul și poruncile Bisericii) și supravegherea organizării clerului.

Subsecvent, o figură marcantă pentru această perioadă o reprezintă papa Grigore al VII-lea (1073-1085), cunoscut pentru „*Dictatus Papae*” (un ansamblu de sentințe conținând prerogativele Bisericii romane: fondată de Cristos și infailibilă, ale papalității: sfântenia pontifului roman și dreptul de a depune capetele încoronate, autoritatea papei asupra episcopatului) și conflictul cu Henric al IV-lea ce culminează cu concordatul de la Worms (23 septembrie 1122) semnificativ pentru garantarea de către monarh a libertății alegerii libere și canonice a episcopilor (până la acest moment, împăratul avea un control deplin asupra episcopilor).

Astfel, după reforma gregoriană când papalitatea, eliberându-se de sub dominarea imperială și dobândind conducerea spirituală și politică (parțială) a creștinătății, își asigură poziții independente în relație cu autoritatea imperială, poate fi revăzut episodul din timpul lui Friedrich Barbarossa, când Adrian al IV-lea (1154-1159) îi comunica împăratului că încoronarea este un „*beneficium*” al papei, pentru care împăratul trebuie să rămână mereu recunoscător (Besançon 1157).

Cu privire la puterea ecleziastică a papilor din această perioadă, observăm o evoluție sinuoasă și discontinuă, însă după încoronarea lui Carol cel Mare, când papalitatea cunoaște autonomie deplină în raport cu Bizanțul și papa reprezintă unica autoritate apostolică.

În **Evul modern** asistăm la o descreștere a puterii papale, la Reforma protestantă, la pericolul musulman provenit dinspre Imperiul Otoman ce amenință creștinismul, precum și la constituirea Bisericilor naționale autocefale separate de Stat devenit laic context favorabil apariției mișcării ecumenice. În consecință, din motive lesne de înțeles, Biserica prin organizarea

unui cadru filantropic, educațional și cultural se adaptează la formele contemporane de stat constituționale și democratice.

Rezumând, **formarea unui drept propriu al Bisericii** se realizează gradual și condiționat de circumstanțele istorice existente:

- a. dreptul primar ecleziastic de la întemeierea Bisericii până la începutul secolului al VIII-lea împrumută principiile și ierarhizările specifice dreptului roman;
- b. de la începutul secolului al VIII-lea și până spre anul 1150, dreptul bisericesc este influențat de cel germanic;
- c. de la 1150 și până în 1550 se formează adevăratul drept canonic ce conține culegeri de canoane, dispoziții conciliare și decrete pontificale;
- d. din 1550 și până în 1917, în Biserica sunt în vigoare normele conținute de *Codex Iuris Canonici* (1917).

Libertatea religioasă în spațiul european

În spațiul european, libertatea religioasă este reglementată în corelare cu normele consacrate de textele, documentele și tratatele internaționale privitoare la drepturile omului. În acest sens, amintim că autorul Declarației Universale a Drepturilor Omului, semnată la Paris la 10 decembrie 1948, René Cassin, fondatorul Institutului Internațional pentru Drepturile Omului din Strassbourg, câștigător al Premiului Nobel pentru pace, compara această Declarație cu cele Zece Porunci²⁷: „Pentru Rene Cassin, Declarația Universală a Drepturilor Omului era un Decalog laic și deci care putea fi primit de toate popoarele, indiferent de credință.”²⁸ „A trebuit să așteptăm anul 1948 pentru ca Națiunile Unite să adopte o declarație universală care să ia în considerare toate dimensiunile umanului: nu numai aspectul constituțional sau politic, ci și dimensiunile economică, socială și culturală. În acea zi de 10 decembrie, întreaga umanitate își manifesta universalitatea deopotrivă spațială, temporală și spirituală.”²⁹

Revenind la instrumentele juridice ce reglementează libertatea religioasă indicăm cu titlu exemplificativ articolele 18—20 și articolul 26 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, articolele 9—11 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Declarația Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și de discriminare.

²⁷R.Cassin, *From the Ten Commandments to the Rights of Man*, <http://renecassin.over-blog.com/article-from-the-ten-commandments-to-the-rights-of-man-72080499.html>: „First of all, if any relationship between the universal Declaration and more generally the place of the rights of man in the modern world on the one hand, and the Decalogue as the first formulation of man's basic duties on the other hand does exist, this relation is not a formal one. Nevertheless, its reality is evident and must be traced back to the earliest periods of ancient history, when man, standing erect, mastering fire, and enjoying the benefits of written language, became aware of his innate dignity.”

²⁸A. Chouraqui, *Cele Zece Porunci ale zilelor noastre*, Ed. Humanitas, București, 2012, pp. 23-24.

²⁹Marc Agi, *L'idee d'universalie d'après la vie et l'œuvre de Rene Cassin*, pp. 349-357 apud. A. Chouraqui, *op. cit.*, pp. 24-25.

În ceea ce privește ordinea juridică comunitară, Tratatul de la Maastricht (1992) tratează doar libertatea religioasă expusă în Convenția Europeană (1950), iar Tratatul de la Amsterdam (1997), pe lângă recunoșterea drepturilor omului înfățișează sub forma principiului subsidiarității interesul instituțional față de societatea civilă.

Cu privire la relația instituțiilor europene cu structurile religioase naționale, cu organizațiile filozofice și neconfesionale, Uniunea Europeană le recunoaște statutul recunoscut de dreptul național, astfel în conformitate cu Articolul 17 din Tratatul Uniunii Europene: „(1) *Uniunea respectă și nu aduce atingere statutului de care beneficiază, în temeiul dreptului național, bisericile și asociațiile sau comunitățile religioase din statele membre.* (2) *Uniunea respectă, de asemenea, statutul de care beneficiază, în temeiul dreptului național, organizațiile filozofice și neconfesionale.*”

Amintindu-ne că în timpul pregătirii Tratatului de la Amsterdam, eforturile organizațiilor Bisericii (cel puțin catolice și ortodoxe) s-au îndreptat către obținerea unei recunoașteri oficiale a originii creștine a civilizației europene și a confesiunilor religioase ca realități instituționale, reținem totuși că acest deziderat a rămas neîmplinit.

3. Dimensiunea socială a libertății religioase

Plecând de la premisa că o religie depășește noțiune de „doctrină” devenind, în fapt, pentru membrii comunității religioase un mod de viață concretizat în comportamentul cotidian, analizăm, în continuare, dimensiunea socială a libertății religioase la nivelul Bisericilor tradiționale și în legătură cu apariția și recunoașterea juridică a noilor mișcări religioase pe fondul fenomenului de secularizare³⁰.

Inspirându-ne din jurisprudența C.E.D.O., redăm într-o manieră comparativă două situații similare ce necesită o punere în balanță a intereselor private divergente sau a diferitelor drepturi apărute de Convenție, în cazul de față, se pune în discuție prevalența dreptului la viață privată față de libertate religioasă, soluționate în mod diferit, contradictoriu de către Curte.

În cazul *Obst împotriva Germaniei* (nr. 425/03, 23 septembrie 2010), reclamantul, fost director european al Departamentul de Relații Publice aparținând de Biserica Mormonă, a fost demis fără preaviz pentru adulter, motivat de faptul că o relație extra-conjugală reprezintă încălcarea uneia dintre clauzele contractului de muncă. În fața Curții, Obst a pretins nu încălcarea articolului 9, dar a articolului 8 din Convenție, ce garantează dreptul la respectarea vieții private, însă, cererea sa a fost respinsă, Curtea apreciind concedierea drept „*necesară, pentru credibilitatea Bisericii mormone, ținând cont mai ales de natura postului pe care îl ocupă*”.

În cauza *Schüth împotriva Germaniei* – cerere nr. 425/03, Curtea a condamnat Germania, în temeiul articolului 8, pentru demiterea unui fost salariat al Bisericii Catolice pe motiv că s-a despărțit de soție și a întemeiat o familie cu o altă femeie. În acest caz, Curtea a acordat

³⁰Utilizarea expresiei „noi mișcări religioase” este preferată în sociologie pentru caracterul său neutru în raport cu termenii de „sectă” și „cult”.

importanță aspectului că un angajat al Bisericii care a fost concediat dispune de posibilități limitate pentru găsirea unui alt loc de muncă.

Aparent raționamentele ce fundamentează soluționarea de către Curte a spețelor sunt contradictorii, însă, dacă ne îndreptăm privirea către motivarea din cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun”, observăm că la examinarea articolului 9, în special, componenta referitoare la dreptul cultelor de a avea o opinie proprie asupra activităților colective ale membrilor lor care ar putea amenința autonomia lor, opinie, ce, în principiu, trebuie respectată de autoritățile naționale, Curtea statuează că *„nu este suficient ca o organizație religioasă să susțină existența unei atingeri reale sau potențiale a autonomiei sale pentru a asigura conformitatea cu cerințele articolului 11 din Convenție a oricărei ingerință în dreptul la libertate sindicală al membrilor ei. Aceasta mai trebuie să demonstreze, în lumina circumstanțelor specifice cauzei, că riscul invocat este real și grav, că respectiva ingerință în exercitarea libertății de asociere nu depășește ce este necesar pentru îndepărtarea lui și că nu servește unui scop străin de exercitarea autonomiei organizației religioase”*.

Or, raportându-ne la criteriile ((1) riscul invocat este real și grav, (2) respectiva ingerință în exercitarea libertății sau dreptului protejat de C.E.D.O. nu depășește ce este necesar pentru îndepărtarea sa și că (3) nu servește unui scop străin de exercitarea autonomiei organizației religioase) ce trebuie să le îndeplinească eventuala situație invocată de către comunitatea religioasă ca amenințătoare pentru organizarea și desfășurarea activității, observăm că între spețele expuse mai sus există anumite diferențieri sub aspectul scopului pentru care în primul caz concedierea a fost legitimă și în cel de-al doilea, nelegală.

Cu alte cuvinte, concedierea directorului european al Departamentul de Relații Publice adulterin se dovedește a fi *„necesară, pentru credibilitatea Bisericii mormone, ținând cont mai ales de natura postului pe care îl ocupă”*, însă, concedierea unui angajat al Bisericii Catolice pentru că s-a despărțit de prima soție și, potrivit tradiției creștine, a nerespectat Taina Nunții, legătura încheiată între bărbat și femeie în scopul întemeierii unei familii fiind considerată o taină bisericească (*sacramentum*), este nelegală pentru că fostul salariat ar dispune de posibilități limitate pentru găsirea unui alt loc de muncă.

Discuțiile născute cu privire la surprinderea justă sau nu de către Curte a dreptului ce guvernează relațiile de muncă dintre Obst și Biserica mormonă, respectiv dintre Schüth și Biserica Catolică sau a caracterului obligației de fidelitate conjugală atrag îndoieli asupra criteriilor prescrise de Curte pentru evaluarea unei amenințări a autonomiei Bisericii.

VI. *Sextum opponam et questio*

Teza *pro auctoritas* este cea a lipsei de competență *ratione materiae* și *ratione personae* a instanțelor laice în domeniul organizării bisericești.

Teza contrară se subscrie poziției Curții EDO care consideră că interzicerea membrilor clerului de a forma un sindicat nu reprezintă o măsură justificată și proporțională într-o societate democratică. Instanțele naționale sunt competente să facă „o examinare aprofundată a circumstanțelor cauzei și o punere în balanță detaliată a intereselor divergente aflate în joc”, având sarcina de a verifica, în lumina circumstanțelor specifice cauzei, dacă riscul indicat de organizația religioasă ca fiind amenințător pentru autonomia de organizare „este real și grav, că respectiva ingerință în exercitarea libertății de asociere nu depășește ce este necesar pentru îndepărtarea lui și că nu servește unui scop străin de exercitarea autonomiei organizației religioase”³¹.

Cele două teze care, după cum vom vedea nu pot fi urmate de o sinteză, își găsesc, probabil, cea mai frumoasă exprimare la Kierkegaard care, căutând să înțeleagă specificul modului de viață religios în raport cu cel etic, ajunge să afirme ireductibilitatea primului, al religiosului, față de ultimul. Aplicat la decizia CEDO, va fi vorba de discursul Bisericii contrapus celui al CEDO. Întrebarea legată de competență poate fi formulată în felul următor – poate un judecător laic să impună din afara religiosului o raționalitate specifică altui câmp, a celui etic? După cum remarca Kierkegaard, eticul aparține socialului – un spațiu unde deciziile sunt explicate, comunicate, argumentate altora, un mediu al înțelegerii și al consensului obținut prin comunicare rațională. Dreptatea laică se subscrie întru totul acestui spațiu etic unde orice teză, pentru a putea fi acceptată și recunoscută, trebuie să fie rațională și, prin aceasta, inteligibilă altora. Religiosul, în schimb, presupune un cu totul alt tip de raportare la lume – nu rațional, ci prin credință – iar Kierkegaard pentru a ilustra acest mod de viață, se oprește asupra scenei biblice în care Avraam urcă muntele din Moria pentru a-și sacrifica fiul îndeplinind, astfel, porunca primită de la Dumnezeu. Cum ar fi putut Avraam să își justifice etic decizia – de exemplu, în fața unui judecător al unei instanțe de drept comun? În mod evident, dacă Avraam și-ar fi sacrificat fiul îndeplinind ceea ce Dumnezeu i-a cerut numai lui, ar fi fost de neînțeles – atât de către judecător, cât și de comunitate. Poate totuși numai el și-ar fi înțeles propria hotărâre? Cum și-ar fi explicat Avraam lui însuși porunca pe care i-a dat-o Dumnezeu bun și milos în care credea? Cerându-i să își sacrifice propriul fiu nu ar fi încetat Dumnezeu să fie bun și milos devenind, dincontră, crud și nemilos? Rațional, nedreptatea poruncii lui Dumnezeu apare, ca și în cazul lui Iov, ca una absolută – Dumnezeu just este și parte și judecător iar deciziile lui, raționalizate, explicate, translate în termenii justiției laice conduc la inacceptabila ipoteză a unui Dumnezeu injust. Avraam sau un judecător de drept comun sau societatea, nu pot

³¹Cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun”.

constata decât disproporția nedreptății, dar această constatare este dublată și de concluzia rațională imediată că Dumnezeu este injust, că nu este un Dumnezeu bun sau unul milos.

Situându-ne în câmpul etic, al raționalului, și încercând să înțelegem ce anume gândea Avraam când urca muntele alături de fiul său, ajungem la o singură concluzie: păstrându-și credința că Dumnezeu este bun chiar dacă i-a poruncit să-și ucidă fiul, Avraam trebuia să creadă că îl va ucide, dând ascultare poruncii, și, în același timp, că nu îl va pierde, ambele propoziții fiind adevărate simultan. Astfel de contradicții caracterizează în opinia lui Kierkegaard spațiul religiosului, al credinței, un spațiu ireductibil la rațional, orice încercare de a explica această raportare la lume într-o manieră rațională eșuând invariabil în paradoxal.

În fond, nu de aceeași natură este și conflictul dintre decizia Curții și poziția Bisericii? Nu ajungem la a contrapune, în cele din urmă, o raționalitate locală coagulată în jurul protecției dreptului la asociere, cu o teleologie particulară, unor stări de lucruri consfințite prin credință? Cum poți justifica rațional faptul că Dumnezeu bun și milos ți-a poruncit numai ție, fără martori, să îți sacrifici fiul? Este Dumnezeu rău? *Mutatismutandis* – e rezonabilă concluzia că Biserica încalcă drepturile omului? Kierkegaard ne avertizează că între cele două poziții nu există loc pentru o sinteză – fie ne situăm în domeniul eticului și acceptăm poziția Curții, fie în cel al religiosului și acceptăm poziția Bisericii. Într-adevăr, sinteza nu ar trebui căutată aici, ci mai curând în genealogia noțiunilor contrapuse – mai curând recunoscând, pe de o parte, influența creștinismului în conturarea drepturilor omului și, pe de altă parte, aplicarea de către Curți a drepturilor omului ca produs al creștinismului putem înțelege zona de confluență dintre cele două, indiferent de poziția asumată.

VII. *Septimum queram et brocardum*

Reglementarea juridică a aspectului colectiv cuprins în conținutul libertății religioase reprezintă o preocupare actuală a Curții EDO, ce redimensionează în mod constant limitele puterii civile în fața aplicării legii ecleziastice. Revizuirea jurisprudenței din domeniu, observăm atenția Curții în determinarea funcției clericilor în structura cultelor și clarificarea raporturilor dintre angajații cultelor față de acestea, aspecte ce, datorită caracterului lor religios, trebuie să constituie preocupări interne ale comunităților religioase ce exclud analiza comparativă, din perspectiva principiului proporționalității, cu alte drepturi și libertăți ce cunosc limitări legate de drepturile și libertățile altora.

În temeiul principiilor enunțate mai sus, competența *rationae materiae* și *rationae personae* a Curții de a hotărî în materie de organizare și funcționare a comunităților religioase este contestabilă prin prisma dualismului presupus între societatea etatistă și credință. Amintindu-ne că originea aparentului conflict între Dumnezeu și Cezar, două ordini distincte, cărora omul le aparține deopotrivă (legea vaselor comunicante fiind valabilă și în acest caz) este plasată în Templul din Ierusalim, tot aici aflăm și răspunsul: „*Atunci, dati-i cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu pe cele ale lui Dumnezeu!*”.